

А Н Д Р И Ћ Е В И Н С Т И Т У Т

ИСТОРИЈСКЕ СВЕСКЕ

Андрићград, август 2016.

Број 32

ГОЛИ ОТОК 1948–1956.

Логораши играју коло на Голем отоку - једини познати снимак из логора док је функционисао

ISSN 2303-5293

НАСТАНАК И РАД СРПСКОГ ПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА „ПРИВРЕДНИК”

Упркос чињеници да је угледни српски привредник Владимир Матијевић од својих сународника и савременика сматран „највећим, највреднијим и најзаслужнијим радником на национално-културном и привредном пољу”, потоње генерације Срба, чијем је напретку посветио највећи део живота, у потпуности су га потиснуле у заборав, нарочито у периоду социјалистичке владавине, чак до мере да није заслужио ни неколико редова у енциклопедији!

При помињању Владимира Матијевића немогуће је у исто време не говорити и о *Српском привредном друштву Привредник*, пошто су они у нераскидивој вези. Интересантно је да ни Матијевић ни његова делатност нису изазвали веће интересовање научне јавности, иако су импозантни резултати његовог рада били од непроцењивог значаја за српски народ у целини. Поред тога, постојећа грађа о *Привреднику* пружа обиље података о великом броју питања из области друштвене, политичке, правне, економске и културне историје српског народа, а задире и у нека питања од важности за нама суседне народе.

Владимир Матијевић се родио 3. августа 1854. на Кордуну, у селу Горње Будачко, код Војнића, у близини Карловца, као треће од деветоро деце. Отац Петар је до распуштања Војне границе био официр седме компаније Слуњске граничарске регименте, када је, као порезник, прешао у цивилну службу. Мајка Јула, рођена Новић, била је Сремица из Сурдука, из породице капетана Петроварадинске граничарске регименте. Матијевићева браћа и сестре умрли су још у раној младости или у средњем добу, тако да је једино он доживео зреле године. Будући да је потицао из официрске породице лошег материјалног стања, по жељи родитеља, после основне школе, уписао је региментску кадетску школу у Турну код

Карловца. Међутим, када је отац, као разборит човек, који се, стицајем околности доста кретао у друштву образованих Срба разнородних занимања, уочио отпор који његов син испољава према војсци и војном позиву, пружио је подршку младом Владимиру да настави школовање у редовним цивилним школским установама. Управо уз његову помоћ, са непуних седамнаест година, непосредно пре ступања у војну службу, Матијевић је уписао реалку у Раковцу, у непосредној близини Карловца. Током школовања на Матијевића је значајно утицао прота Никола Беговић, писац и познати националнопросветни делатник, који му је предавао веронауку. Поред редовних предавања Беговић је своје ђаке учио српску историју и напајао их народном књижевношћу, чиме је у њима будио и развијао српска осећања. Својом појавом и преданим радом Беговић је извршио велики утицај на формирање Матијевићевих националних осећања, који ће се касније јасно огледати у његовом непоколебивом и истрајном раду на уздизању и снажењу српског народа. Беговићевом упливу може се приписати и Матијевићево учешће, као добровољца, у српско-турском рату 1876. године.

Послушавши савет једног очевог пријатеља, да због урођене окретности, речитости и комуникативности изабере посао трговца, Матијевић је после реалке уписао Високу трговачку школу у Бечу (*Handelshochschule*). Када је завршио школовање, запослио се у трговачкој радњи Густава Сахера у Загребу, где је радио као практикант, а потом као заступник и трговачки путник. Од самог почетка пажљиво је пратио и упијао начин рада, проучавајући практичне трговачке послове. Као вредан, способан, послован и перспективан човек, који је све послове завршавао на време, ефикасно и педантно, био је миљеник свих власника трговачких пословница код којих је

радио. Праксу је стицао по највећим трговачким фирмама, доприносећи да свака од њих прошири послове и увећа капитал. Преданим радом и сам

Владимир Матијевић

Матијевић стекао је значајна новчана средства, када му је 1882. године, у његовој двадесет и седмој години, Коншак, власник највеће трговачке радње у Загребу и његов последњи послодавац, постао пословни партнер. Под Матијевићевим вођством та фирма је проширила обим пословања и увећала се неколико пута. Годину дана касније оженио се Паулином Лађевић, ћерком Ђоке Лађевића, трговца из Горњег Карловца, која ће бити његова верна животна пратиља и сарадник у бројним патриотским подухватима и прегнућима. У том периоду код Матијевића се зачала идеја о оснивању Српског привредног друштва *Привредник*, коју је он успешно спровео у дело.

Да бисмо разумели разлоге покретања *Привредника* и других сродних српских националноекономских удружења и организација у оквиру Аустроугарске монархије на заласку XIX века, потребно је сагледати околности у којима се налазило српско становништво Аустроугар-

ске, и посебно Хрватске и Славоније у другој половини XIX и почетком XX века. Време у којем је настао *Привредник* карактеришу велике међустраничке супротности и партијски сукоби међу Србима у Монархији. Подељени на бројне политичке странке и фракције (либерали, радикали, социјалдемократи, самосталци), Срби у Угарској и Хрватској били су до те мере острашћени партијском борбом да су занемаривали опште националне, а посебно привредне интересе, залажући се за њих само декларативно.

Процесом развојачења Војне Границе, који је текао од 1868. до 1873, као и њеном провинцијализацијом, насталом припајањем Хрватској 1881, нагло је прекинут начин живота српског граничног становништва који се током деценија изграђивао и у приличној мери усталио. Својим системом и прописима војногранична управа је веома закочила и конзервисала постојеће друштвене и економске односе. Ти односи су се у провинцијалу, под либералним грађанским законима, нарочито после револуције 1848–1849. развијали знатно брже од оних у Граници. Одвојено од цивилне управе, ван главнијих политичких, економских, друштвених и културних збивања, са специфичним вишедеценијским развитком, суштински различитим од развитка провинцијалног дела Хрватске и Славоније, становништво Границе, после развојачења није могло лако да се уклопи у нове односе који су упостављени у жупанијама. После укидања старих установа, у новој, непознатој средини, која није одговарала њиховој свести, навикама, природи и степену развитка, српско становништво, потекло највећим делом од развојаченог кадра Војне границе, оспособљено током дугог низа година готово искључиво за војну службу, или пољопривредне послове, није било у стању да се снађе у новим околностима. Крајем XIX века привредни развој захватио је у почетку најсеверније, а потом и остале делове Троједнице, носећи увелико предзнаке капиталистичке привреде. Њу је одликовала не само занатска већ и мануфактурна и фабричка производња, градска трговина и велетрговина, развијена спољна трговина и кредитни систем који је почивао на банкарском пословању. Немилосрдне последице

разорног дејства капиталистичке привреде осетило је целокупно становништво Границе, али су их најснажније осетили Срби.¹ Наши људи потискивани су на економском, али и на свим другим пољима. Странци су у својим рукама чврсто држали све значајније позиције у друштву, почевши од власти па до најситније трговине и занатства, остављајући Србима да се баве застарелим струкама, те стога није чудо што су најнапреднији занати у народу називани „немецки”, пошто су се налазили у рукама странаца.

Једна од карактеристика српског становништва у Хрватској и Славонији била је слаба раслојеност. Док су, огромном већином, Срби представљали неписмено сеоско становништво, постојала је незнатна мањина грађанства, концентрисана у неколико градова, као што су Земун (са преко 5.500 становника – Срба), Митровица, Сремски Карловци, Рума, Осјек, Загреб (1.200 Срба) и у неколико других градова, са знатно мањим бројем Срба. Између горњег слоја интелигенције и доњег, ширег, аграрног слоја, постојала је велика друштвена празнина, због непостојања средњег, привредног сталежа, адвоката, лекара и државних чиновника, који би ублажио овај прелаз и начинио спону између ових поларизованих друштвених редова.²

У најгорем економском и политичком положају налазило се аграрно српско становништво. Веома мали број села имао је основну школу, неупућени земљорадници нису вршили рационалну и ефикасну обраду земље, у крајевима насељеним Србима готово да и није било железнице и путева, а тамо где су постојали - били су лоши, док

су државни намети били изузетно високи за сиромашан народ пасивних крајева. Посебно тешку ситуацију изазвао је *Закон о укидању кућних задруга*, које су представљале економску основу граничарског становништва и чиниле основни облик његове друштвене заједнице. Доношењем овог Закона дошло је до тешких и свеобухватних друштвеноекономских поремећаја, као и до наглог сиромашења и пропадања становника Границе. Како није било у могућности да уредно плаћа порезе, сиромашније становништво, пре свега оно из бивше Славонске и Сремске границе, често је у последњим деценијама XIX века губило своја имања. Ове поседе, продаване под принудом, углавном због неподмирених дугова, већином су куповали странци, најчешће Немци.

Српски капитал не само што је био нешто више од три пута мањи од оног који се налазио у рукама Хрвата него је био и несразмерно распоређен. Најслабије је био концентрисан у областима где су Срби чинили већину становника, тачније у Лици, Банији и Кордуну, а најјаче на северу земље, у источној Славонији и Срему, где је конкуренција била најснажнија, али су и услови пословања били најповољнији због великих вишкова пољопривредних производа, релативно густе железничке и путне мреже и развијене транзитне трговине.

Осим тога, у то време Срби нису имали организоване новчане институције, тако да ситни капитал наше народне привреде није стајао у националној служби. Такође, није постојао никакав план прикупљања националног капитала, као ни пројекат националне кредитне политике.

Све то омогућило је странцима, пре свега Немцима, Мађарима и Јеврејима, да постепено започну оснивање својих колонија по Угарској, Хрватској, Славонији и Босни, истрају у томе, и да систематски преузимају природне ресурсе и све значајније институције у тим областима. Многи српски просветни и привредни центри полако су губили битку са капиталом новоприселих странаца, који су уживали потпуну подршку званичних власти у Монархији.

У таквој ситуацији народ је, немоћан да било шта суштински измени, а у жељи да обезбеди егзистенцију својим породицама, започео масовно

1 Према званичним подацима, који су изнети у *Службеном листу* од 31. III 1901, стање је било следеће: „Земун има у целој земљи (Хрватској и Славонији) највише православних Срба шегрта. Од укупно 202 шегрта у Земуну равно 100 њих наши су, а остали 102 нису наши. У Земуну и котару има 41. 400 житеља, од тога су 28. 500 т.ј. 68% православни Срби, а 12. 900 [т.ј.] 32% иноверци. Према томе требало би, од прилике да је од 202 шегрта 138 наших, а 64 осталих, а у ствари ми смо овде у Земуну - где је за нас у целој земљи најповољније размерје - иза мањине заостали. - У свој осталој земљи има свега само још 6 пута толико шегрта колико у Земуну. У Загребу има према истим статистичким подацима н. п. 1.047 шегрта, а од тога су свега само 63 православни Срби [...] У ствари стоје Хрвати са 84% према јадних 16% у Срба”.

2 „У занатима и индустрији Срби су 1900. године били заступљени са свега 13.12% а у трговини и банкарству са свега 16.28%” (Василије Ђ. Крстић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији*, 364).

да продаје земљу и другу имовину и да се исељава, у највећем броју потраживши уточиште у Америци. Стога није ни чудо што је ондашња пештанска штампа злурадо писала „да се Срби повлаче испред притиска са севера на југ, као што су Индијанци узмицали у прашуме испред крчевина белих људи”.

Значајан корак у прерасподели дотадашњих привредних, а самим тим и политичких позиција било је прикупљање разједињеног српског капитала и његова концентрација у Аустроугарској оснивањем *Српске банке д. д.* у Загребу, 1895.³ Највеће заслуге у оснивању те банке, чиме је започео организованији рад на подизању српске привреде, имала је група српских грађана из Хрватске и Славоније, са Владимиром Матијевићем, Богданом Медаковићем, Јованом Живковићем и Светиславом Шумановићем на челу. Српска банка одиграла је значајну улогу у подизању српске трговине и српских заната, чиме је много допринела економском снажењу српског грађанства и унапређивању њиховог културног живота. Уз непосредно учешће ове банке, да би решили све тежи положај села и сељака, 1896. године, сједињавањем више од 400 српских земљорадничких задруга, основан је *Савез српских земљорадничких задруга*, са преко 400 задруга на територији Хрватске. Задатак Савеза био је да окупља и обучава сељаке земљорадничким, потрошачким и кредитним пословима, да им обезбеђује повољне кредите и да их усмерава на штедњу.

Српско привредно друштво *Привредник*, као трећа у низу институција основаних у том периоду у Хрватској, представљало је једну од најзначајнијих установа српског народа у Аустроугарској монархији. Од самог свог настанка, 1897, па све до краја Другог светског рата оно је играло кључну улогу у осамостаљивању, снажењу и унапређивању српске привреде. *Привредник* је, иако посредно, био и од изузетне важности за јачање националне самосвести српског народа у Монархији.

То је било време свеопштег романтичарског

заноса и безусловне љубави појединца према родном тлу и сопственом народу. Бројним родољубивим завештањима велика богатства, као и скромне донације појединаца прешла су у народну својину, док су се тестаменти добротвора низали један за другим у жељи да се надмећу у доказивању своје верности народу којем су припадали.

Основан по идеји Владимира Матијевића, уз свесрдну финансијску помоћ његових истомишљеника, пријатеља и родољуба, *Привредник* је требало да начини већ помињану спону између сељака и интелигенције стварањем средњег слоја, за којим се код српског становништва у Монархији осећала изражена потреба. *Привредник* је био замишљен као институција која ће помагати да се бистра, радно способна а сиромашна српска деца, највећим делом из економски заосталих сеоских средина, поред стицања основног образовања, оспособе за занате и трговачке послове. На тај начин његови творци желели су да образују јак кадар Срба привредника и да помогну сваки српски привредни покрет, чиме би се створили услови за настанак снажног српског грађанског слоја, који би био у стању да, како економски, тако и интелектуално, одговори захтевима времена и да омогући српском народу опстанак и напредак у ондашњем окружењу, изразито ненаклоњеном Србима.⁴

Одлука о оснивању *Привредника* није се код Матијевића родила одједном, већ је сазревала током година које је провео као трговачки путник, обилазећи многе пределе Монархије. Опрезни Матијевић своју одлуку није одмах разгласио, него се опробао на појединачним примерима. Тако је, после обављеног посла, помињући то тек узгред, нудио трговцима са којима је пословао једног свог тобожњег „малог рођака”, дечака са села, за шегрта. Пошто су понуде

3 Председник банке био је Владимир Матијевић, а директор Ђорђе Велисављевић. Поред централе у Загребу, *Српска банка* је имала филијале у Новом Саду, Сомбору, Суботици, Дубровнику, Митровици, Сплиту, Шибенику и Книну.

4 Схвативши важност и значај привредног покрета, Павле Аршинов, професор и уредник листа *Привредник*, 1904. је у писму уреднику календара *Просвета* писао: „Нити је било нити може бити што крупније у животу народа нашег, него што је покрет на привредном пољу, а који покрет потиче од Срба Загребчана. Политичка моћ једног народа почива на економској моћи. У сваком кућу где год има народа нашег, треба пропагирати да се прибира свет наш, да се здружије и навикава на заједницу, и у добру и у злу. Широм Српства треба да одјекне онај поклич Срба Загребчана: 'Снажимо се економски!'" (ПОМС, бр. 19. 054).

најчешће прихватане, Матијевић се, затим, обраћао сеоским учитељима и свештеницима са захтевом да му пошаљу одабрану децу, коју би упућивао на изучавање заната. На тај начин је на разне занате „наместио” око 250-оро деце.

Убрзо потом, пошто је стекао знатан иметак и име успешног привредника, Матијевић је одлучио да престане са путовањима и да се посвети раду у својој фирми у Загребу. У то време обавио је темељне припреме и 23. септембра 1897. сазвао Оснивачку скупштину Српског привредног друштва *Привредник*. На њој је изабран извршни и надзорни одбор, за председника *Друштва* постављен је Исидор Добровић⁵, за потпредседнике Владимир Матијевић и Никола Ђук,⁶ а за секретара Љубомир П. Ристић. Истог дана „наместен” је и први шегрт.

Од самог оснивања *Привредник* је развио велику широку активност. Пре свега, било је потребно пронаћи слободна места, у разним занатима и трговини, где би се шегрти обучавали.

Монограм српског привредног друштва
Привредник

5 Добровић Исидор (Велика Кањижа, 16.II 1841–Дарувар, ?), трговац, родољуб и велики добротвор, први доживотни председник *Привредника* и члан његовог Патроната, један од оснивача *Српске банке* у Загребу.

6 Никола Ђук (Брувно, Лика, 1860–Загреб, 26.X 1937), трговац, добротвор, оснивач *Привредника*, његов потпредседник и члан *Привредничког Патроната*, оснивач и члан управе *Српске банке* у Загребу.

Привредник је са послодавцима склапао посебне уговоре по којима су се они обавезивали да ће свом будућем шегрту, *Привредничком* питомцу, обезбедити пристојан стан, храну, одећу и обућу, да ће га учити занату, односно трговини, да ће бринути о његовом редовном похађању стручне школе и успеху у њој. Такође, захваљујући мрежи пододбора широм Монархије *Друштво* је развило акцију са намером да се повеже са учитељима, свештеницима и другим виђенијим људима који су добровољно радили као *Привредничкови* повереници на проналажењу и одабирању дечака, касније и девојчица, који су били спремни да крену на учење заната и трговине, објашњавали њиховим родитељима систем рада и пружали им сва потребна упутства пред полазак детета у град.

Сви будући *Привредничкови* питомци морали су својеручно да напишу молбу, уз коју је била прилагана сагласност родитеља или старатеља. Услови пријема били су прилично строги: будући шегрти морали су да буду између 12 и 15 година старости, потпуно физички и ментално здрави, висине најмање 1,30 м, пријатне спољашности, доброг владања, писмени и „добри из рачуна”. Свака молба чији подносилац није испуњавао постављене услове била је одбацивана.

Пошто је Матијевић издејствовао посебно одобрење од државних власти у Монархији да *Привредничкови* питомци добијају бесплатне карте за железницу, деца су без новца, са нешто мало личног пртљага, пристизала на станицу у Загребу, где су их дочекивали представници *Друштва* и одводили до њиховог привременог смештаја, у адаптиране баракe са спаваоницама, трпезаријом и осталим пратећим објектима, у винограду надомак града, који је *Привреднику* уступио Никола Ђук. Ту су обављани лекарски прегледи и проверавана претходно стечена знања, као и склоност питомаца према одређеним занимањима. Одатле су, после извесног времена, даље упућивани изабраном послодавцу, код кога су учили занат, односно трговину.

Услови под којима су живели шегрти на преласку из XIX у XX век нису били лаки. Код појединих послодаваца они су радили тешке послове и по 12 до 14 сати дневно, у лошим усло-

вима, уз некавалитетну исхрану и неодговарајући смештај. Да би спречили да се такве ствари догађају питомцима *Привредника*, повереници су најмање једном годишње, а у већим местима и чешће, обилазили своје штићенике како би вршили надзор над тамо смештеном децом и поступањем послодаваца са њима. У случајевима када би утврдили да послодавац није испунио своје уговором преузете обавезе, уговор са њим је раскидан, а дете је премештано на друго место.

Повереници су се редовно састајали са питомцима за које су били задужени. На тим састанцима разговарано је о условима рада и текућим питањима из живота шегрта, организована су разноврсна стручна и тематска предавања, приредбе и прославе, набављане су и размењиване књиге, читане народне песме и приповетке. Велика пажња посвећивана је просвећивању питомаца. Зато су повереници водили рачуна да у свим местима књиге за одговарајући узраст буду приступачне шегртима.

Сви занати и сва остала занимања учили су се четири, односно три године, у зависности од тога да ли родитељи јесу или нису били у могућности да за време трајања шегртовања одевају децу. Током школовања *Привредник* је пратио кретање и рад сваког свог питомца. Послодавац је био обавезан да једном годишње, на специјалном формулару, изнесе своје утиске о раду шегрта. После горе одређеног времена шегрти су „ослобађани“, уручивана су им сведочајства о изученом занимању и постајали су помоћници, који су за свој рад добијали плату. Појединци су остајали код газда код којих су и изучили занат, други су преузимали радње бивших послодаваца, а неки су постајали њихови ортаци. Оне који нису успели да се сами снађу *Привредник* је препоручивао, упућивао и смештао у одабране радње у земљи и иностранству, у Енглеској, Француској, Швајцарској и Немачкој.

Да би се питомци привикли на систематску штедњу и да би се осигурао младим почетницима стартни капитал за отварање самосталних радњи, иницијативом Матијевића и пропагирањем *Привредника* 1903. је основана *Главна привредна задруга*. Својим члановима који су навршили 24-ту годину живота, уз три јемца

(жиранта), а то су обично били другови зајмопримаоца – младог „самосталног господара“, ова Задруга је омогућавала да подигну кредит у износу петоструке вредности своте коју је корисник поседовао.

Ту, међутим, није био крај интересовања *Привредника* за своје бивше питомце. Већ угледним људима, успешним занатлијама и трговцима *Привредник* је помагао саветом и препорукама у избору будућих супруга.

Радећи са српском децом, челници *Привредника* увидели су да је женски подмладак био у знатној мери заостао. Да би то променили, они су 1904. ступили у везу са *Добротворним задругама Српкиња* и настојали да се женска деца смеће у поштене и угледне српске куће, где би се, као чланови породица, учила лепом понашању, раду и кућним пословима. Том сарадњом са женским удружењима *Привредник* је до Првог светског рата збринуо око 270 питомица, које су се све (осим једне) поудавале за *Привредникове* питомце.

Активност *Привредника* обухватала је целокупан простор насељен српским становништвом, без обзира на тадашње државне границе. Како је Аустроугарска влада будно пратила сва збивања на политичком плану, она је регистровала блиску сарадњу челних људи *Привредника* са Србијама из Србије и Црне Горе, и окарактерисала је као организовану акцију Срба, која је била уперена против ње и хрватских привредника. Због тога је започела систематску пропагандну делатност против *Привредника* и против Срба уопште, а нарочито против српских трговаца и занатлија у Загребу, који су постали озбиљна конкуренција привредницима других народности. Та делатност резултирала је ескалацијом мржње, која је испољена у противсрпским демонстрацијама од стране Хрвата, у Загребу, септембра 1902, када су масовно уништаване радње српских занатлија и трговаца, а зграда у којој су били смештени *Привредникови* питомци била је до темеља разорена.

Још веће искушење настало је после анексије Босне и Херцеговине, 1908. године, када је *Привреднику* забрањена свака сарадња са Србијом, као и примање деце из Србије и Црне Горе

на изучавање заната. Ипак, и поред забране, ова сарадња није прекидана. Београдска трговачка омладина преузела је улогу организовања и слања деце, која су, како је то објашњавано званичним властима, долазила у посету својим рођацима у Аустроугарску, да би затим ту остајала као питомци *Привредника*.

Годину дана по оснивању овог *Друштва*, тачније 1. октобра 1898. покренут је истоимени лист као гласило *Савеза српских земљорадничких задруга*. Замишљен као нестраначки, обухватао је све важније теме везане за народни живот. Поред пружања савета из области задругарства и економије, лист је популарисао српска национална осећања, покретао бројна друштвена, просветна, морална и здравствена питања, али је и отворено говорио о недостацима и пропустима Срба, покушавајући да истакне грешке и подучи широке масе читалаца. Лист који је уређивао Павле Аршинов,⁷ истакнути српски јавни и културни делатник и близак сарадник Владимира Матијевића, до 1914. излазио је двапут, а после рата, од 1924, у Београду, једанпут недељно, све до 1941. Сваке године од 1898. до 1941. *Привредник* је издавао и свој календар, који је доносио податке о задужбинама, легатима, садржавао је биографије истакнутијих активиста, оснивача и добротвора *Привредника*, као и текстове из историје, економије, народне књижевности, обавештења о сајмовима, вашарима, панађурима и слично.

Своју делатност с мањим или већим успехом *Привредник* је обављао све до 1914, до када је омогућио да се преко 10.500 питомаца из свих крајева насељених Србима образује за више од 60 различитих занимања. Од тога броја, највише „намештених” било је из Хрватске, и то 4.547 питомаца, потом из Босне и Херцеговине 2.133, из Србије 491, Срема 626, Војводине 352, Далмације 359 и Црне Горе 133 питомца.

Међутим, убрзо по објави рата, 27. јуна 1914, бан Краљевине Хрватске, Славоније и Далмације издао је наредбу којом је забрањен сваки рад *Српског привредног друштва Привредник* у

Загребу. Истовремено, док су нахушкане масе продрле у *Привредник* и у рушилачком бесу, демолирале намештај, цепале и спаљивале архиву, многи чланови управе *Привредника*, међу њима Павле Аршинов, Лазар Бачић, Стево Калембер и Ђорђе Јагњић, били су ухапшени под оптужбом велеиздаје. Матијевић је успео да побегне и емигрира у Швајцарску. После тих догађаја званични рад *Привредника* је престао, али је, ипак, илегалним путем, па из тих разлога нередовно, упућено око 200 дечака на разна занимања.

Ни боравак ван земље није спречио Матијевића да делује у националном интересу. Иако се, према сопственој тврдњи, никада није бавио политиком, за време боравка у Женеви, поред бриге о *Привреднику*, доста времена и пажње посветио је изради елабората, „за српску владу, како треба наступити и шта треба урадити, кад српска војска пријеђе у Сријем, Банат, Славонију и Хрватску”. Поред Милорада Драшковића и српске владе, његова запажања, која су оцењена као корисна, читао је и шири круг српских интелектуалаца, међу којима и Јован Жујовић, Никола Стојановић, Јован Јовановић Пижон и Павле Поповић.

Матијевић је у једном кратком периоду ипак учествовао у политичком животу Срба у Хрватској. Као члан Главног одбора *Српске самосталне странке* до 1903. године, и као један од најуспешнијих српских привредника у Хрватској Матијевић је сигурно утицао на креирање страначких акција, нарочито када је у питању однос према Хрватима, према којима је показао значајну уздржаност, која је била узрокована бројним болним искуствима српског становништва у Хрватској. Супротстављена гледишта развоја српско–хрватских односа довела су до отвореног сукоба између Матијевића и Светозара Прибићевића. Иако је непосредан повод било Матијевићево обустављање исплате плата редакцији листа „Србобран”, чији је уредник био Прибићевић, стваран разлог њиховог сукобљавања избио је на видело већ по изласку првог броја листа, где се јасно могао видети наговештај будућег политичког правца који ће Прибићевић заузети у односу на Хрвате. Матијевић, који се чврсто држао својих политичких ставова према

⁷ Павле Аршинов (Велики Бечкерек /Зрењанин/, 23.XII 1855–Загреб, 17.V 1930), професор, писац и национални радник. Један од најинтимнијих сарадника Матијевића у оснивању *Привредника* и *Савеза српских земљорадничких задруга*, члан управе друштва *Привредник*, главни уредник и сарадник листа *Привредник*.

Хрватима, свакако да је Прибићевићеве потезе сматрао недопустивим. Матијевић је увиђао сву штетност партијскополитичких сукоба и користио је сваку прилику да јавно жигоше политичаре чија је „странчарска политика” водила разбијању српског народа, на чијем је сабирању и економском јачању радио. Млађа генерација српских политичара сматрала је Матијевића човеком конзервативних назора, што је он и био кад је реч о политици, али не и када се ради о његовим схватањима и делатности која се односи на привредни развитак српског народа. Током Првог светског рата, на плану уједињења јужнословенских народа, Матијевић се залагао за Пашићево схватање уједињења. Као такав, он је покушао да на Прибићевића утиче саветима, међутим, овај се, повређен и огорчен, одлучио на потпуни раскид. На Главном одбору странке, који је подржао Прибићевићеве ставове, основано је акцијско друштво које је преузело „Србобран”. Матијевић је искључен прво из ужег, а затим и из ширег руководства странке, у којој је остао као обичан члан. Овим искључењем прекинут је његов кратак политички ангажман, тако да је сву енергију и пажњу могао да посвети организовању српске привреде.

По завршетку рата *Привредник* је 1918. обновио рад, али је због претрпљених материјалних губитака и уништене архиве своју активност оснажио тек 1922. године. Већ наредне, 1923. године, *Друштво* се преселило у Београд, остављајући представништво у Загребу, са седиштем у Прерадовићевој улици број 18. То представништво успешно је деловало до априла 1941, када му је нападом Немачке на Краљевину Југославију и стварањем квислиншке НДХ онемогућена свака даља активност.

Од 1923. до 1926. године, пошто није имао довољно средстава да купи кућу, *Привредник* је у Београду био смештен у Дому малолетника у Студеничкој улици број 62, када је купљен дом у Крунској улици број 5. Повећан прилив деце и потреба да им се за време боравка у Београду обезбеди што бољи смештај, исхрана и лекарска контрола били су разлог за оснивање фонда „Владимир Матијевић” за изградњу „Шегртског дома” у Београду, који је захваљујући великом

броју донатора отворен 1932. године у Лазаревићевој улици број 4, где се и данас налази седиште *Удружења Привредникових питомаца „Владимир Матијевић”*.

Тај свечани тренутак оснивач и главна покретачка снага *Српског привредног друштва Привредник* није дочекао. У 74-ој години живота, од последица грипа, у Београду, 7. септембра 1929, умро је Владимир Матијевић. Поред помешног, потребно је истаћи да је он 1925. спровео фузију Јадранске и Подунавске банке у Јадранско-Подунавску банку, чији је председник управе био све до смрти. Био је главни деоничар паробродског друштва *Ragusa* и један од деоничара *Српске привредне банке у Руми*. Учествовао је (1900) у оснивању *Српског трговачког удружења* у Новом Саду. Био је цензор *Аустро-Угарске банке*. Налазио се на положају председника *Српске банке у Загребу* и председника *Дирекције пољопривредног кредита* у Београду, члана надзорног одбора *Аграрне банке* и члана Управног одбора *Народне банке Краљевине СХС*. Био је члан управе великог броја различитих привредних организација и удружења: *Прометног акционарског друштва* у Загребу, *Главног савеза српских земљорадничких задруга*, *Управе Српске централне и Привредне банке у Сарајеву*, *Управе Стандард Оил Компаније* у Београду, *Управе Георг Шихт А.Д.* – фабрике сапуна у Осигеку, *Управе Задруге Срба привредника* у Београду и *Управе Српске привредне задруге* у Београду. Носилац је ордена Св. Саве I реда и Карађорђевог звезде IV реда. Донатор је *Српске трговачке омладине у Руми*, као и *Скопског научног друштва*. Активно је учествовао у многим културним, националним и хуманим установама као добротвор и члан Саветодавног одбора Београдске трговачке омладине, *Главног одбора Друштва за васпитање и заштиту деце*, као и *Друштва Св. Саве*.

Руководио је *Привредниковом* организацијом проводећи више часова дневно у примању извештаја чиновника, дочекивању и испраћању посетилаца *Друштва*, или у прихватању новопридошлих, још заплашених питомаца, које је очински храбрио и тешио. Иако је већ био у позним годинама често је лично предузимао нарочита путовања како би надгледао пословање

Привредника на терену, у унутрашњости. Поред тога што је још пре Првог светског рата покло-нио *Привреднику* око 250.000 златних круна, бу-дући да није имао деце, целокупан свој рад кру-нисао је тиме што је читаву своју имовину, која је процењена на више од 7 милиона ондашњих динара, завештао *Привреднику* за обављање ху-маних задатака.

Сахрањен је на Новом гробљу у Београду. Крај надгробног споменика постављена је Ма-тијевићева биста, коју је 1975. године поставило Удружење привредникових питомаца „Влади-мир Матијевић”, чији је аутор Сретен Стојано-вић.

Од Матијевићеве смрти до 1941. године на челу *Привредника* налазили су се тадашњи најистакнутији српски привредници: Тодор Мијаиловић, Светозар Гођевац, Милан Сте-фановић и Аврам Филиповић. И после слома Краљевине Југославије, у априлском рату 1941, *Привредник* је наставио да ради у отежаним околностима. Током окупације ово *Друштво* збринуло је око 1.700 деце оба пола. Поред за-натских радњи и фабрика, већи број девојчица смештен је у двадесетак кројачких радњи у Бе-ограду.

Међутим, актом од 24. априла 1945. Мини-старство трговине разрешило је дотадашњу управу *Друштва* и поставило привремену упра-ву, са којом је *Привредник* деловао још две го-дине. Тада, крајем 1947. године, забрањен је рад свим хуманим друштвима у Србији, осим Црвеном крсту Србије.

За 50 година свога постојања и 46 година ак-тивног рада, *Привредник* је на преко 60 разли-читих струка заната, трговине и угоститељства упутио око 40.000 сиромашне српске деце и тиме у потпуности оправдао своје основно начело, које гласи: „Највеће је добротинство дати човеку поштена рада и зараде”.

др Петар В. Крстић

А Н Д Р И Ћ Е В И Н С Т И Т У Т

Главни и одговорни уредник:

ЕМИР КУСТУРИЦА

Уредник:

ПЕРО СИМИЋ

Редакција:

др МИРОСЛАВ ПЕРИШИЋ
др СВЕТОЗАР РАЈАК
др ОЛЕГ АЈРАПЕТОВ
др БОРИВОЈЕ МИЛОШЕВИЋ

Тел: 058 620 912

Факс: 058 620 918

info@andricevinstitut.org

Адреса:

Трг Николе Тесле, Андрићград - Вишеград

Дизајн и фирмема:

Еурографика - Зворник

Штампа:

Еурографика - Зворник